

ZILAHY SEBES ANDRÁS
A MAROSVÁSÁRHELYI KOLLÉGIUM MEGSZERVEZŐJE

1943 szeptemberében a marosvásárhelyi temetőben kutatgatva, a megelőző esztendőben lebontott XVII. századbéli temetőszín helyére épülő kő-építmény délnyugati sarka közelében egy gazdátlanul hányódó feliratos kő csonkját találtam. Valószínűleg nem régóta került napvilágra. Mérőeszköz nem volt nálam s ezért csak nagyjából határozhattam meg, hogy egy ormós kőkoporsónak körülbelül egynegyedrészeképpen maradhatott reánk.

Végigböngészve mindkét szöveglap megmaradt feliratát, jöllehet sem nevet, sem évszámot nem találtam rajta, mégis olyan útmutatásokat sikerült kiolvasnom, amelyekből minden kétség nélkül megállapítható annak a nevezetes férfiúnak a személye, akinek sírjára készült ez a pusztuló emlék.

Mindenekelőtt figyelemmel kell lennünk arra a helyzetre, hogy az egykori szokás szerint az ormós kőkoporsók déli lapja minden esetben a férfit megillető hely, mígnem az északi lap a feleség vagy a gyermekek számára volt fenntartva. Ha azonban az emlékkő tekintélyesebb ember sírját jelölte, abban az esetben a déli lapra kötetlen szövegben rótták fel a férfi életrajzi adatait, mígnem az északi lapon mondták el érdemeit.

Ilyenformán ha az előttünk fekvő követ vizsgáljuk meg, a faragás műveletének romlottságából s a betűk szabályos, de művészietlen kiképzéséből e síremléknek az 1700-as évek első évtizedeiben való keletkezésére következtethetünk.

A kőnek eredetileg dél felőlré elhelyezett lapjára nyitott könyv van ki-faragva. Ez a jól ismert jelvény: a biblia, valamint az egykori vésett szöveg „CLAR” kezdő szócsonkja, amely a „clarissimus” titulusra egészítendő ki, e síremlék alatt nyugodott férfiúnak papi vagy tanári hivatására mutat.

Az északi lap első sora „ZILAH” szóval végződik. Ez a helységnév a verses latin szövegben a származáshely (patria) megnevezése.

A harmadik sor végén levő „AULA GUBERNAN”tis, vagy gubernatoris szavak Erdély kormányzójának udvarát jelölik meg, utalva arra a körülményre, hogy az itt nyugovó egyházi férfiú gróf Bánffy György udvarában egykor lelkipásztori tisztséget töltött be.

A negyedik sorban olvasható „MUSA VOCAT” szavak azt jelentik, hogy a kormányzó udvarából a tudomány múzsája, vagyis az iskola, mégpedig a kollégium szólította magához.

Az ötödik sort befejező „EXULIS EXUL”, vagyis a számkivetettség megjelölése utal a száműzött sárospataki kollégiumra, amely 1672-ben Er-

délybe menekülve, Apafi fejedelem Gyulafehérvárra telepítette le, innen azonban 1716-ban tovább bújdosva, az esztendő végén azután Marosvásárhelyre adott számára menedéket.

E kő mindkét lapjának szócsonkjai annyira sok bizonyító adatot tárnak elénk, hogy tulajdonképpen nem is szükséges mindent egybevetnünk, mivel a felsorolt utalásokból máris felismerhetők a kiváló Zilahi Sebes András professzor életének jelentősebb állomásai.¹

Bárha Zilahi életkörülményeinek fennmaradt adatai nem túlságosan bőbeszédűek, mégis tudjuk, hogy Zilahon született, apja azonban nem Zilahi János zsbói pap és esperes, „Az igaz Vallasnak vilagos Tüköre” című s 1672-ben Kolozsvárt megjelent művecskének szerzője volt, mint ahogyan Koncz József feltételezi,² hanem egy Zilah városi polgár: Tar alias Sebes István.³ Hazai tanulását bizonyosan szülővárosában kezdette el, innen azonban rövidesen átjött a kolozsvári kollégiumba. Itt az 1690. év március hónap 28-án elhunyt doktor Tolnai István professzor, majd pap és esperesnek mára már csak egyetlen példányban megmaradt temetési kártájára, mint neutrálista, eddig figyelemre is alig méltatott latin nyelvű emlékverset szerzett.⁴ Természetes, hogy ez sem mondható különbnek a tanulók ilyesfajta verselményeinél.

Tehát ekkor neutrálista, vagyis felsőbb osztályos szolgatanuló volt, aki azután egy-két esztendő múlva már diáksorba lépett. Ekkor már mint studiosus, a jeles cartesianus Szathmár-Némethi Sámuel teológiai, valamint Csepreghi-Turkovic Mihály, utána pedig Szathmár-Némethi Mihály filológiai és filozófiai professzortól kitűnő tudásbeli alapot nyert. Tanulása közben — bizonytalán mint jeles tanuló — 1696. március 3-án a kollégium könyvtárosságával bízott meg, s ezt a diáktisztséget 1698. június 3-ig töltötte be.⁵ Innen most már külsőországokba távozva, 1698. augusztus 10-én a hollandiai Franekera egyetemére iratkozott be.⁶

Akadémiai tanulása mindössze egy esztendőre terjedett, itt azután szerencsés választással s bizonyosan otthoni tanárainak iránymutatására Röell H. Sándor-coccejanus-cartesianus felfogású professzor tanítványául szegődött, akinek elnöklete alatt 1699 decemberében „Dissertatio Metaphysica De Cultu Dei Rationali” címen két részre tagolt (nyomatásban 38 + 36 lap terjedelmű) vitatkozást tartott; ezt azután név szerint megnevezett erdélyi főembereken kívül egykori három kolozsvári tanárának ajánlotta.⁷

Külsőországokbeli tanulásából hazajövet, Bánffi György kormányzó udvari papjául hívta magához. Ebből az időből maradt reánk egy másik fel nem ismert verse. Ugyanis gróf Bethlen Sámuel, Bethlen Miklós kancellár testvéröccse és árva Bethlen Kata édesapja felett 1708. április 15-én Keresden tartott temetési beszédnek még ugyanabban az esztendőben Szebenben

¹ Szerző: Egy útszélén hányódó kőkoporsódarab. (A marosvásárhelyi Déli Hírlap 1943. november 12. számában.)

² Koncz József: A marosvásárhelyi ev. ref. koll. története. M.-Vásárhely, 1896. 145.

³ Gen Füz 1903: 40.

⁴ E kárta a kolozsvári Farkas utcai templomban van.

⁵ Könyvtári katalógusok egykori bejegyzései. (A kolozsvári ref. kollégium nagy-könyvtárából ma az Akadémia könyvtárában Kolozsvárt.)

⁶ TT 1886: 798.

⁷ Koncz i. m. 149. és RMK III, 4129.

4° nagyságban 10 sztlan levél terjedelemben nyomtatott kiadásáról már 1879-ben történt említés a Magyar Nemzeti Múzeumban levő egyetlen tudott példány ismertetéseképpen.⁸ Azóta azután ennek még egy másik példányát is megtaláltam a Sepsí református egyházmegye könyvtárában Sepsiszentgyörgyön.⁹ Ebből tehát már megállapítható, hogy — a betűtípusok és sorelválasztások jelöletlenségétől eltekintve — a címlap szövege az idézett helyen helyesen közöltetett, ellenben tévedett az ismertető szakember, amikor mind a 10 sztlan levelet Nádudvari Péter magyar nyelvű prédikációjának nyilvánította, jóllehet ez már a 7/B. levelen bevégződik, mígnem a 8/A. levelen

LABORIOSAE VIRTUTIS — DULCIS MEMORIA — Quam — *Praematura Mors inexorabili momento reliquam fecit* — ILLUSTRISSIMI dum viveret COMITIS DOMINI — SAMUELIS de BETHLEN — Sacrae Caesareae Regiaeque (!) Majestatis Tabulae Judiciariae in Tran — sylvania Assessoris Primarii, Inclyti Comitatus de Küküllő supremi — Comitatus, Inclytae pariter Sedis Siculicalis a Maros dictae — supremi Capitanei, &c.¹⁰

kezdősorokkal 1 levélre terjedő latin nyelvű bevezetés (titulus) után 2 levélnyi terjedelmű ugyancsak latin nyelvű epicedion következik. Ez a distichonban írott vers azután a következő szavakkal zárul:

Ita parentabat ANDREAS ZILAHÍ, V. D. M.¹¹

Így tehát ez a 3 levélnyi szöveg Zilahí Sebes András másik ismeretlen művecskéjét tartalmazza.¹²

1709. szeptember 28-án Kolozsvárt elhunyt Szathmár-Némethi Mihály professzor, s helyébe még ugyanennek az évnek az őszén a kormányzó udvarából meghívták a kolozsvári református kollégiumba a filozófia s a nyelvek tanítására. Új állását Zilahí azonban csak másfél év múlva foglalta el, ennek pedig részben Bánffi halála, még inkább azonban az lehetett az oka, hogy az egyházközség — a megnehezedett időkkal járó rossz anyagi viszonyokra való tekintettel — csak félfizetést tudott számára biztosítani. Hiába kérelmezte a teljes járandóság kiutalását, az volt a válasz, hogy mint a kollégium egykori növendéke, az akkori sanyarú világban egy keveset szenvedni maga se restelljen. De ne tekintse a csekély fizetést személye kisebbitésének, mivelhogy a nagy szükség viszi erre az anyagi megszorításra az eklézsia vezetőségét, a hiányokat pedig a dézsmálásból begyűlt borral próbálják meg pótolni.

⁸ Adalékok Szabó K. „Régi Magy. Könyvtárához” a Magy. Nemz. Múz. könyvtárából. (MKSzle 1879: 33.)

⁹ Több más, XVIII. szdbeli halotti beszéddel egy kötetbe kötve, a Székely Mikó Kollégium nagykönyvtárában 130. sorszám alatt volt elhelyezve.

¹⁰ A 4-ik sort dűlt betűkkel, az 5-ik sor 1., 4., 5., 6. szavát nagyobb kezdőbetűs antiquával nyomtatták. A kisbetűs szöveg szóeleji szóközepe „s”-e mindenütt hosszú s-sel szedetett.

¹¹ A nevet kivéve, a szavak dűlt, a név pedig nagyobb kezdőbetűs antiquával szedetett.

¹² Szerző: Adatok a RMK I. és II. kötetéhez. Kolozsvár, 1939. 15—16.

Zilahi azután jóformán meg sem melegegett Kolozsvárott, a főkor-mányszék máris Gyulafehérvárra helyezte át az oda menekült sárospataki kollégium igazgatására, mivelhogy a kiváló Kaposi Sámuel 1713. január 22-én, az utódjául kiválasztott Berzétei K. János pedig már ugyanazon év október 23-án elhunyt. A kolozsváriak hiába kérelmezték az egyházi főhatóságtól, hogy Zilahit ne vigyék el tőlük, mégis 1714 februárjában már új állomáshelyén találjuk mint az elárvult intézet egyetlen tanárát. Így tehát valóban nagy feladat nehezedett vállára, mert teljes két esztendeig egymagának kellett hordoznia mind a diákok oktatását, mind pedig az intézet megmaradásának minden felelősségét.

1716 kora tavaszán ismét szörnyűséges csapás sújtotta a kollégiumot. Ugyanis Steinwille tábornok felszólítására el kellett hagyniok fehérvári várbeli épületeiket. Hiába kapott ígéretet, hogy helyettük más helyen építenek újat, a tábornok — bizony — nem váltotta be szavát. Ekkor az ifjúság felkerekedve, egy jó fél esztendőre a Fehér megyei Krakóban állapodott meg, majd azután a megmaradt ötven főnyi diákság Zilahi Sebes András és az újonnan melléje választott Szathmári Paksi Mihály tanárok vezetésével 1716 december elején Marosvásárhelyre vándorolt, ahol a városi tanács és a polgárság szívesen fogadta, s ezért itt véglegesen le is telepedett. Az aránylag kedvező körülmények között megtalálva életlehetőségét, a hazára lett bujdosó kollégium magába olvasztotta az itteni alsó fokú iskolát (partikulát), kifejlesztve annak színvonalát arra a magasságra, amelyben az azóta eltelt majdnem két és fél évszázad ideje alatt lankadatlanul virágzott.¹³

Az új viszonyok elrendezését, bizony, csak alig élte túl a kollégium alapjait lerakó, kiváló szervező, tudós professzor, ugyanis az 1719. esztendőben mérhetetlenül pusztító pestisben maga is megbetegedvén, a reá várakozó még további feladatok megoldása elől örökre eltávozott. Az egyházi szellem haladottabb felfogásának érvényre juttatásában is nagy kárát vallotta annak, hogy minden tetterejét a császári hatalommal való küzdelem, valamint ilyen körülmények között iskolájának megszervezése és megmentése kötötte le. Arra sem maradt ideje, hogy két temetési beszéden és ugyancsak két halotti emlékversen kívül a külsőországokbeli komoly értékű értekezés méltó folytatásaképpen mást is alkosson. Itthon kinyomtatott munkái voltak az elől felsorolt két versén kívül Barcsai Ábrahám felett 1716-ban mondott latin és Bethlen László felett 1717-ben tartott magyar oráció, továbbá Pápai Páriz Ferenc temetésére 1716-ban, nemkülönben Szathmár-Némethi Sámuel halálára 1718-ban írott verse.

A tudós Benkő József szerint kortársai Zilahit nagy tekintélyű, megfélemlíthetetlen, tudós, művelt és szeretetteljes férfiúként becsülték, akit Veszprémi István halála után a püspöki szék betöltésekor — fiatal kora ellenére is — számításba vettek.¹⁴

Magánéletéről annyit tudunk, hogy felesége Komáromi Zsófia volt, akitől született két gyermekéről van tudomásunk. Ezekkel együtt — ura halála után — az özvegy kénytelenségből a Marosvásárhely melletti Kakasd

¹³ Koncz i. m. 145—49. és Török István: A kolozsvári ev. ref. coll. története. Kolozsvár, 1906. I, 99—103.

¹⁴ Bod Péter: Smirnai Szent Policarpus. 157—59. és Benkő József: Transsilvania. II, 285.

faluban levő szegényes házacskájukban húzódott meg. Zilahi családja jövőjét annak idejében e kis ingatlan megvásárlásával, valamint a saját, nemkülönben unokatestvérei családja számára 1715-ben elnyert nemeslevéllel akarta valamennyire is biztosítani. József nevű fia hasonlóképpen egyházi szolgálatra szánta reá magát. Tanulmányainak befejezése után előbb Koronkán, majd Berekeresztúron, Gyalakután s végül Csejden volt derék lelkipásztor; felesége Borosnyai Lukács Mária volt.¹⁵

Végezetül még meg kell említenem, hogy még Koncz József is azt állítja Zilahi Sebes Andrásról, hogy sírhelye ismeretlen.¹⁶ Valóság, hogy leletünk csupán sírkövének csonkja, sírjáról is csak sejtjük, hogy a temetőszín táján áshatták meg, ellenben 1719. évben bekövetkezett halálának és eltemetésének hónapját és napját még róla sem sikerült megállapítanom.

¹⁵ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1903, VI, XXV; 1904, VI, VII; 1905, XIX.

¹⁶ Koncz. i. m. 522.